

Kwaliteit: een bedenkelijke maatstaf *

Cor Blok In het programma van het symposium *Kwaliteit & de organisatie van het oordeel* werd mijn bijdrage als kunstfilosofisch aangekondigd. Filosofie is echter bepaald niet mijn vak. Bovendien betwijfel ik of we in de situatie waarin beoordelingen van kunst en kunstenaars in dit land gewoonlijk plaats vinden, zoveel opschieten met kunstfilosofie. Die situatie is namelijk in wezen banaal. De vraag die uiteindelijk beantwoord moet worden, luidt niet: heeft dit kunstwerk, of het werk van deze kunstenaar kwaliteit? maar: stellen we voor dit kunstwerk of deze kunstenaar geld beschikbaar?

Ook de beoordeelde kunstenaar kan het volkomen onverschillig laten welke kwaliteiten de beoordelaars in zijn werk onderkennen of missen. Komt het geld of komt het niet? Daar gaat het om: geld betekent immers de mogelijkheid om door te werken. U kunt er de *BK-informatie*, het informatieblad voor beeldende kunstenaars, van november 1993 op naslaan: twee derde van de inhoud van dit tijdschrift draait uitsluitend om subsidiekwesties en de vraag hoe kunstenaars uit de bijstand te houden. Als er in Nederland voldoende geld werd vrijgemaakt om de initiatieven van kunstenaars te honoreren, zaten we hier nu niet bij elkaar om over kwaliteit te praten.

Beoordeling op kwaliteit is niet meer dan een tussenstap in de besluitvorming over de vraag of een kunstenaar of kunstinstelling de kans krijgt om door te werken. Waarom dan toch zo

hameren op kwaliteit? Als zowel subsidiërende als beoordelende instanties om het hardst roepen dat het hun uitsluitend om kwaliteit te doen is, wekt dat de suggestie dat het geld goed besteed wordt. De buitenwacht kan er op vertrouwen dat alleen dát gesteund en gesubsidieerd wordt waaraan de vakbeoordelaars hun keurmerk hechten. Soms krijg ik zelfs de indruk dat het kwaliteitsvaandel niet in de eerste plaats zo hoog wordt geheven om goede kunst te bevorderen, maar om minder goede kunst te weren. Dat geeft aan de beoordeling een extra eerbaar tintje. Het kunstzinnig goede en minder goede onderscheiden, dat is immers waar de vakbeoordelaars verstand van hebben. Zij oordelen, zo wordt gesuggereerd, op zuiver artistieke gronden, alle andere overwegingen blijven buiten beschouwing. Betere bewaking van de kunstzinnige gezondheidszorg is niet denkbaar, niet waar?

Onder 'alle andere overwegingen' vallen met name argumenten van sociale en politieke aard. Kunstbevordering hoort immers een onderdeel te zijn van het cultuurbeleid, niet van het sociale beleid. De beoordelaars dienen het cultureel belang van de natie; het is niet hun taak kunstenaars in leven te houden. Het onderscheid tussen kunstbeleid en kunstenaarsbeleid dook al rond 1970 in de discussie op; toen waren er kunstenaarsorganisaties die vonden dat iedereen aan de bak moest komen en anderen (ook onder kunstenaars) die in verweer kwamen tegen de aldus dreigende artistieke milieuvervuiling. Cultureel en sociaal belang moest scherp uit elkaar worden gehouden, wat echter nog niet inhield dat de culturele component mocht worden gebruikt om de sociale terug te dringen. Dat gebeurde pas in de loop van de jaren tachtig, in de tijd waarin de huidige kwaliteitscultus inzette: het kwaliteitscriterium werd en wordt gehanteerd om het aantal kunstenaars te beperken dat een beroep doet op gemeenschapsgeld.

'Politieke overwegingen spelen bij de beoordeling geen rol.' Het is immers ook niet aan de overheid, in artistieke zaken een oordeel te vellen? Maar 'de politiek' is wel degelijk bepalend voor de situatie waarin kunst wordt beoordeeld. Het zijn niet de artistieke deskundigen die bepalen hoeveel geld er te verdelen valt: dat doet de overheid, volgens politieke procedures. Erkenning van artistieke kwaliteit door de deskundigen biedt op zichzelf geen garantie voor overheidssteun. In het recente verleden is het voorgekomen dat een commissie gedwongen werd voor de aanvragen waarover al positief geadviseerd was, alsnog prioriteiten aan te geven onder het motto dat ze niet allemaal gehonoreerd konden worden.

Dat overwegingen van haalbaarheid bij de beoordeling nooit een rol zouden spelen, lijkt mij dan ook een illusie. En dat niet eens alleen in de meest banaal-pragmatische zin. Er bestaat een algemeen denken over de relatie tussen kunst en samenleving waarin verschuivingen optreden. We hebben 'maatschappelijke relevantie' zien vervangen door 'maatschappelijke respons', welzijnsdenken door marktdenken; kunstenaars hebben zich bewogen tussen 'engagement' en 'autonomie'. Zulke trends kunnen van invloed zijn, bijvoorbeeld als de vraag beantwoord moet worden of wereldvreemde eenlingen of notoire publieksverachters onder de kunstenaars óók steun verdienen. Het zou wel merkwaardig zijn als beoordelaars geen enkele gedachte wijdden aan het 'draagvlak' voor hun adviezen, ook al besluiten ze tegen de trend in te gaan.

Naast zulke externe factoren spelen ook interne factoren onvermijdelijk een rol. Beoordelaars verschillen onderling wat betreft hun affiniteit met de ene of de andere kunstvorm, hun ervaring, hun wijze en mate van betrokkenheid bij de gebeurtenissen in de kunstwereld; ze vertegenwoordigen verschillende manieren om met kunst om te gaan. Ze zijn nooit ongevoelig voor het gezag van bepaalde personen en instellingen in de kunstwereld. Dat is overigens niet steeds ten onrechte: niet iedereen kan alles weten, soms moet men wel op andermans kompas varen.

De realiteit van de beoordelingssituatie is dermate complex dat we niet kunnen doen alsof we *in vacuo* artistieke produkten beoordelen louter op artistieke kwaliteit. Dat zou kunnen in een cultuur waarin aard en functie van kunst niet ter discussie staan – waar 'producent' en 'consument' dezelfde verwachtingen hebben ten aanzien van een kunstwerk en alleen nog maar hoeven vast te stellen of een bepaald produkt

aan die verwachtingen voldoet. In een dergelijke cultuur leven wij niet. Wanneer we bijvoorbeeld de criteria bekijken die door Paul Hekkert en Piet van Wieringen in hun *Oordeel over kunst*¹ worden aangeboden als distillaat uit de beoordelingsnormen gehanteerd door het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst en de BBK, blijken ze geen van alle te berusten op een stevige consensus.

Het criterium ‘inhoud’ uit het rijtje van Hekkert en van Wieringen blijkt niet een eis te behelzen in de trant van: het kunstwerk moet *politically correct* zijn, over ras en *gender* gaan en protesteren tegen de milieuvervuiling. Waar het om gaat is dat het werk de indruk wekt, ‘ergens’ over te gaan, ook al valt niet exact aan te geven wáárover. De onderzoekers concluderen zelfs dat met ‘inhoud’ ongeveer hetzelfde bedoeld wordt als met ‘zeggingskracht’. Hun tweede criterium, ‘vakmanschap’, hangt volledig af van de aard van het kunstwerk en van het gebruikte medium. Voor fotografisch realisme in de schilderkunst gelden totaal andere normen van ‘vakmanschap’ dan voor een performance of een conceptueel werk. Bovendien is een zorgvuldige techniek geen voorwaarde voor artistieke betekenis; ‘tekortkomingen’ in dat opzicht kunnen zelfs bijdragen aan de zeggingskracht van een werk. ‘Oorspronkelijkheid’, tenslotte, is een uiterst relatieve beoordelingsmaatstaf. Als de invloed van een voorbeeld of leermeester herkenbaar is, hoeft dat niets af te doen aan de werking. En: of een beoordelaar een bepaald kunstwerk als ‘oorspronkelijk’ beschouwt of niet, hangt af van de hoeveelheid vergelijkingsmateriaal die hij ter beschikking heeft.

Wat bij zoveel relativiteit de doorslag geeft, is uiteindelijk de overtuigingskracht van een kunstwerk. De beoordelaars stellen ieder voor zich vast dat het hun aandacht weet vast te

houden – en ze zullen ook ieder voor zich moeten zien te formuleren waarom dat zo is. Ze kunnen zich niet beroepen op gedeelde criteria en daarom een kunstwerk ook niet keuren op ‘kwaliteit’ zoals een willekeurig produkt gekeurd wordt waaraan maker en gebruiker dezelfde eisen mogen stellen. Hoogstens kan men stellen dat elke kunstenaar door en voor zijn eigen werk criteria probeert vast te stellen voor wat ‘goede kunst’ is en zoveel mogelijk ‘consumenten’ ervan tracht te overtuigen dat *dit* is wat ze moeten begeren, nu en later. De ‘producent’ creëert in een (kleine) kring van ‘consumenten’ een consensus ten aanzien van zijn eigen produkt. Zijn kunstenaarsethos legt hem daarbij echter beperkingen op: hij mag geen concessies doen aan zijn publiek en dient de consensus te breken zodra hij er zelf artistiek niet meer achter kan staan. En dat blijkt niet alleen maar op een stukje kunstenaarsmythologie te berusten. Tot de onaangenaamste ervaringen die kunst kan oproepen, behoort een gevoel van *onechtheid*: de onbehaaglijke sensatie van ‘hier klopt iets niet’ of ‘de redenering deugt niet’, en dat niet omdat de kunstenaar de draad van zijn betoog niet goed te pakken krijgt maar omdat hij ‘valse’ argumenten gebruikt. Dat zoveel waarde wordt gehecht aan ‘inhoud’ en ‘oorspronkelijkheid’ lijkt voort te komen uit een instinctieve behoefte aan afweermechanismen tegen – in deze zin – ‘onechte’ kunst.

De huidige gefixeerdheid op beoordeling van kunst alsof het om kwaliteitsprodukten gaat is dubieus bij gebrek aan overeenstemming omtrent de verwachtingen ten aanzien van het produkt – en bovendien belemmert ze het uitzicht op belangrijker problemen. Kunstbevordering wordt erdoor gereduceerd tot een opeenvolging van incidenten: ja of nee zeggen tegen individuele kunstwerken, voorstellen, kunstenaars, kunstinstellingen.

Op die manier houdt men de zaak draaiende zonder zich af te vragen *welke* zaak en waarom *deze* zaak moet blijven draaien. De bomen benemen het uitzicht op het bos, waarbij vergeten wordt dat het de bomen pas goed kan gaan als het bos onderhouden wordt. Het ene advies na het andere rolt uit de commissie-kokers, maar al die incidentele beoordelingen creëren geen kader waarbinnen de betekenis van de incidenten kan worden bepaald.

Dat kader is de rol die de kunst wordt toegekend binnen onze samenleving – tenslotte gaat het hier om besteding van gemeenschapsgeld. Dit kader is niet gegeven: van de beoordelaars wordt gevraagd mee te werken aan de formulering ervan. Zij mogen dat tot hun taak rekenen omdat beoordeling, net als kunstkritiek, neerkomt op een intensieve confrontatie met kunst in haar meest reële gedaante – niet als een abstractie waarover vrijblijvend getheoretiseerd kan worden. Beoordelaars hebben te maken met concrete kunstwerken, met de concrete problemen die het maken van kunst met zich meebrengt, en met de concrete situatie waarin kunstenaars werken. Daarin verschillen ze van de kunstfilosofen, van wie op het ogenblik op sommige plaatsen in de kunstwereld heil verwacht wordt. Ook de kunstfilosofie houdt zich op het ogenblik meer bezig met vragen omtrent de rol en betekenis van kunst dan met kwaliteitscriteria. Ze mist daarbij echter de prikkel van de realiteit, van situaties waarbij elke beslissing een ingreep betekent in het concrete reilen en zeilen van het kunstbedrijf. Juist de beoordelaars mogen zich gedwongen voelen het kader te helpen ontwikkelen waarbinnen individuele produkten en voorstellen kunnen worden beoordeeld, en dan niet noodzakelijk op ‘kwaliteit’, maar op ‘zinnigheid’ in het perspectief van een kunst die voor de samenleving meer betekent dan decoratie, amusement, bron van een goed gevoel

van binnen op onbewaakte momenten – of versterking van het nationaal profiel op de internationale markt.

Dat er iets schort aan de verhouding tussen kunst en samenleving is tot op het hoogste beleidsniveau bekend. Wat op het ogenblik dreigt, is de keus voor de gemakkelijkste oplossing van de problemen. Men plaatst de kunst op dezelfde voet als zoveel andere zaken in deze maatschappij waarvan verondersteld wordt dat ze functioneren als ze zichzelf bedruipen. Als vraag en aanbod naadloos op elkaar aansluiten, is er geen enkel argument meer waarom de overheid actief iets zou moeten doen. Zij kan volstaan met wat prijzen uit te delen aan wat al succes heeft of, ter aanmoediging, aan wat succes belooft te krijgen. Maar kunst die zichzelf bedruipt is niet noodzakelijk kunst die de samenleving verder brengt. Als van de beoordelaars wordt gevraagd mede vorm te geven aan de rol van de kunst in onze maatschappij, is dat ook om verder afglijden naar dit soort marktdenken te voorkomen.

Op gevaar af van het ene modewoord te vervangen door het andere: wat we nu nodig hebben is niet zo zeer ‘kwaliteit’ als wel ‘betekenis’. Over ‘betekenis’ valt in dit korte bestek het volgende te zeggen. Als de menselijke geest wordt voorgesteld als een landschap, fungeert kunst in de huidige culturele situatie als een middel om dat landschap te exploreren. Daarbij gaat het misschien vooral om de vraag hoe dat landschap reageert op en gevormd wordt door geologische krachten en door invloeden van weer en wind, dat wil zeggen door alles wat ons overkomt, of de oorsprong daarvan nu binnen of buiten ons ligt, in onze eigen ‘ondergrond’ of bij de omstandigheden waarin het lot ons plaatst. Die reacties op krachten van binnenuit en van

Cor Blok

was tot 1994 afwisselend werkzaam in musea voor moderne kunst, in het kunstvakonderwijs, als lector kunstgeschiedenis en als kunstcriticus

buitenaf, dat is het waaraan kunst vorm zou kunnen geven door ervaringen te organiseren, in beeld te brengen en bespreekbaar te maken. In die zin kan ze 'betekenis' inbrengen binnen de context van onze samenleving.

De kunst functioneert op dit terrein niet louter op zichzelf: ze ontvangt impulsen van andere disciplines en kan op haar beurt impulsen laten uitgaan naar elders. Zulke verbanden zijn voor het denken over het functioneren van kunst relevanter dan het vastleggen van grenzen tussen kunst en niet-kunst, kunst en kitsch en dergelijke, waarop kwaliteitsapostelen zo graag aandringen. Wat overigens niet betekent dat kunst zou moeten oplossen in het geheel van de vormgevende, betekenisgevende activiteiten in onze cultuur, alsof haar autonomie een tijdelijke aberratie is waarvoor we ons eigenlijk zouden moeten schamen. Juist door zich tot op zekere hoogte te isoleren heeft de kunst van de laatste twee eeuwen eigen wegen gevonden door het geestelijk landschap, wegen die voor andere disciplines onbegaanbaar bleken.

Tot slot, en terug naar de begane grond: *er moet gewoon meer geld bij*. Er zullen weinig sectoren zijn in deze maatschappij waar van zovelen – en niet alleen van kunstenaars – wordt verwacht dat ze op en onder het bestaansminimum, tegen de klippen op, zoveel tot stand brengen.

* Dit artikel is een bewerking van een referaat gehouden op 22 november 1993 op het symposium 'Kwaliteit & de organisatie van het oordeel', ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van studierichting Kunst en kunstbeleid aan de Rijksuniversiteit van Groningen.

Noot

1. Hekkert, P. en P. van Wieringen. *Kwaliteitsbeoordeling in de beeldende kunst*. Onderzoeksrapport in opdracht van het Directoraat-Generaal Culturele Zaken, Ministerie van WVC. Rijswijk 1993.

Bibliografische gegevens

Blok, C. (1994) 'Kwaliteit: een bedenkelijke maatstaf'. In: Boekmancahier, jrg. 6, nr. 19, 54-57.